गता" भा० ४,स्क० १०अ० । प्रियव्रतस्य ५पुत्रभेदे स एव तृतीयमनुः यथोक्तं भाग० ८स्क० १अ० । "तृतीय उत्तमो नाम प्रियव्रतसुतोमनुः । पवनः सृञ्जयो यज्ञहोत्राद्यास्तत्सुता नृप ! । वशिष्ठतनयाः सप्त ऋषयः प्रमदादयः । सत्यावेदश्रुता भद्रादेवा इन्द्रस्तु सत्यजित् । धर्म्मस्य सुनृतायान्तु भगवान् पुरुषोत्तमः । सत्यसेन इति ख्यातः जातः सत्यव्रतैः सह" । हरिवं० ७अ० तु औत्तमित्वेनायं पठितः यथा । "स्वायम्भुवोमनुस्तात ! मनुः स्वारोचिषस्तथा । औत्तमिस्तामसश्चैव रैवतश्चाक्षुषस्तथा । वैवस्वतश्च कौरव्य ! साम्प्रतोमनुरुच्यते" इति सप्तमनूनुद्दिश्य । "इदं तृतीयं वक्ष्यामि तन्निबोध नराधिप ! । वसिष्ठपुत्राः सप्तासन् वासिष्ठा इति विश्रुताः । हिरण्यगर्भस्य सुता ऊर्जा नाम सुतेजसः । ऋषयोऽत्र मया प्रोक्ताः कीर्त्त्यमानान् निबोध तान् । औत्तमेयान् महाराज ! दशपुत्रान् मनोरमान् । ईष ऊर्जस्तनूर्ज्जश्च मधुर्माधव एव च । शुचिः शुक्रः सहश्चैव नभस्यो नभएव च । भानवस्तत्र देवाश्च मन्वन्तरमुदाहृतम्" । तत्र स्वार्थे इञ् औत्तमिः । ऋषिपुत्रादिनामभेदस्तु कल्पभेदादविरुद्धः" । [रत्नमा० ।

उत्तमफलिनी कर्म्म० नित्यस० । (क्षीराइ) । दुग्धिकावृक्षे

उत्तमर्ण पु० उत्तममृणमस्य । ऋणप्रयोजके (महाजन) । उत्तमर्णवृद्ध्यादिग्रहणधर्मोविष्णुना दर्शितो यथा "अथोत्तमर्णोऽधमर्णाद्यथादत्तमर्थं गृह्णीयात् द्विकं त्रिकं चतुष्कं पञ्चकञ्च शतं वर्णानुक्रमेण प्रतिमासम् । सर्वे वर्णा वा स्वप्रतिपन्नां वृद्धिं दद्युः । अकृतामपि वत्सरातिक्रमेण यथाविहिताम् । आध्युपभोगे वृद्ध्यभावः । दैवराजोपघाताद्दृते विनष्टमाधिमुत्तमर्णोदद्यात् । अन्तर्वृद्धौ प्रविष्टायामपि । न स्थावरमाधिमृते वचनात् । गृहीतधनप्रवेशार्थमेव यत् स्थावरं दत्तं तद्गृहीतधनप्रवेशे दद्यात् । दीयमानं प्रयुक्तमर्थमुत्तमर्णस्यागृह्णतस्ततः परं न वर्द्धते । हिरण्यस्य परा वृद्धिर्द्विगुणा, धान्यस्य त्रिगुणा, वस्त्रस्य चतुर्गुणा, सन्ततिः स्त्रीपशूनाम् । किण्वकार्पाससूत्रचर्म्मायुधेष्टकाङ्गाराणामक्षया, अनुक्तानां द्विगुणा । प्रयुक्तमर्थं यथा कथञ्चित् साधयन्न राज्ञोवाच्यः स्यात् । साध्यमानश्चेद्राजानमभिगच्छेत्तत्समं दण्ड्यः । उत्तमर्णश्चेद्राजानमियात्तद्विभावितोऽधमर्णोराज्ञे धनदशभागसम्मितं दण्डं दद्यात् । प्राप्तार्थश्चोत्तमर्णोविंशतितितमभंशम् । सर्व्वापलाप्येकदेशविभावितोऽपि सर्वं दद्यात् । तस्य च भावनास्तिस्रोभवन्ति लिखितं साक्षिणः समयक्रिया च । ससाक्षिकमाप्तं ससाक्षिकमेव दद्यात् । लिखितार्थप्रविष्टे लिखितं पाटयेत् । असमग्रदाने लेख्यासन्निधाने चोत्तमर्णोलिखितं दद्यात्" । अधिकमृणशब्दे वक्ष्यते । उत्तमं देयत्वेनास्त्यस्य ठन् । उत्तमर्णिकोऽप्यत्र । "पञ्च पञ्चशतम् दाप्यः प्राप्तार्थोह्युत्तमर्णिकः" या०स्मृ० । "यैर्यैरुपायैरर्थं स्वं प्राप्नुयादुत्तमर्णिकः । स्तैस्तैरुपायैः संगृह्य दापयेदधमर्णिकम्" मनुः "ते च उपाया बृहस्पतिना दर्शिताः यथा । "छद्मना याचितञ्चार्थमानीय ऋणिकाद्बलैः । अन्याहृतादि वाऽऽहृत्य दाप्यते तत्र सोपधिः । दारपुत्रपशून् हृत्वा कृत्वा द्वारोपवेशनम् । यत्रार्थी दाप्यतेऽर्थं स्वं तदाचरितमुच्यते । बद्ध्वा स्वगृहमानीय ताडनाद्यैरुपक्रमैः । ऋणिको दाप्यते यत्र बलात्कारः स कीर्त्तितः" ।

उत्तमशाख पु० उत्तमा उत्कृष्टा शाखाऽस्य । उत्कृष्टशाखे द्रुमे गहा० चतुरर्थ्यां छ । उत्तमशाखीय तत्सन्निहितादौ त्रि० ।

उत्तमश्लोक त्रि० उत्तमः श्लोकः चरितं यस्य । १पुण्यकीर्त्तौ कर्म्म० । २उत्तमे काव्ये पु० । स च ध्वनिरूपः "इदमुत्तममतिशयिनि व्यङ्ग्ये वाच्यात् ध्वनिर्बुधैः कथितः" काव्यप्र० उक्तलक्षणः ।

उत्तमस् त्रि० उल्लङ्घितं तमो येन प्रा०ब० वा लङ्घितलोपः । १उल्लङ्घिततमस्के २तमोऽतीते च । "क उत्तमःश्लोकगुणानुवादात् पुमान् विरज्येत विना पशुघ्नात्" भाग० १०स्क० १अ०

उत्तमसाहस पु० साहसमधिकृततयाऽस्त्यस्य अर्श० अच्+कर्म्म० । स्मृत्युक्ते साहसाधिकारेण विहिते १उत्कृष्टे दण्डे । "पणानां द्वे शते सार्द्धे प्रथमः साहसः स्मृतः । मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रं त्वेष चोत्तमः" मनुः "अनाख्याय ददद्दोषं दण्ड्य उत्तमसाहसम्" या०स्मृ० नानास्थाने उत्तमदण्डविषयमाह विष्णुः यथा दण्ड्य इत्युपक्रमे "परस्य पतनीयाक्षेपे कृते तूत्तमसाहसम्" । "व्यङ्ग्यतायुक्ताक्षेपे कार्षापणशतम्" "मातृयुक्ते तूत्तमम्" "पारजायी सवर्णागमने तूत्तमसाहसं दण्ड्यः" । "अदुष्टां (कन्याम्) दुष्टामिति ब्रुवन्नुत्तमसाहसम्" "फलोपगमद्रुमोच्छेदी कीटोपघाती तूत्तमसाहसं दण्ड्यः" (अवगोरयिता) शस्त्रेणोत्तमसाहसं दण्ड्यः" नेत्रकन्धराबाहुसक्थ्यं सभङ्गे चोत्तमम्" (साहसं दण्ड्यः) "रत्नान्यपहार्य्युत्तमसाहसम्" । "यस्तयोः (पितापुत्रयोर्विवादे) चान्तरः